

УДК 81'25:821.161.2

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ЯВИЩ У ПРИЙОМІ ПОРІВНЯННЯ

(на матеріалі кіноповісті О. Довженка “Зачарована Десна”

та її англомовного перекладу А. Біленка)

О.А. Ясинецька, канд. філол. наук (Горлівка)

У статті відображено взаємодію порівнянь із такими стилістичними явищами, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор, паралелізм, градація, фольклоризація, а також теперішній історичний час. У перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія, хіазм та морфологічна транспозиція щодо вживання іменників у формі однини замість множини у функції узагальнення. Проаналізовано умотивованість застосованих перекладацьких трансформацій, які відтворюють, нейтралізують або видозмінюють специфіку авторського стилю в іншомовному тексті.

Ключові слова: логічне порівняння, образне порівняння, переклад, стилістичний прийом, трансформація.

Ясинецкая Е.А. Переводоведческий анализ стилистических явлений в приёме сравнения (на материале киноповести А. Довженко “Зачарованная Десна” и её англоязычного перевода А. Беленко). В статье отражено взаимодействие сравнений с такими стилистическими явлениями, как: звукоподражание, гипербола, мейозис, литота, аллюзия, ирония, эвфемизация, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонимия, повтор, параллелизм, градация, фольклоризация, а также настоящее историческое время. В переводе добавляются метонимия, антономазия, синонимия, инверсия, хиазм и морфологическая транспозиция в употреблении существительных в форме единственного числа вместо множественного в функции обобщения. Проанализирована мотивированность применённых переводческих трансформаций, которые воспроизводят, нейтрализуют или модифицируют специфику авторского стиля в иноязычном тексте.

Ключевые слова: логическое сравнение, образное сравнение, перевод, стилистический приём, трансформация.

Yasynetska O.A. Translation analysis of stylistic devices revealed in comparisons and similes (based on Oleksandr Dovzhenko’s film story *The Enchanted Desna* and its English translation by Anatole Bilenko). The article reflects the interaction of comparisons and similes with such stylistic phenomena as: onomatopoeia, hyperbole, meiosis, litotes, allusion, irony, euphemization, synecdoche, metaphor, oxymoron, antithesis, antonymy, repetition, parallelism, gradation, folklorization, and the historical present tense. The translation also involves metonymy, antonomasia, synonymy, inversion, chiasmus, and the morphological transposition in using the singular number of nouns instead of the plural in the generic function. The analysis discloses the reasons and consequences of translational transformations that convey, level off, or modify the author’s style.

Key words: comparison, simile, stylistic device, translation, transformation.

На тлі численних різноаспектних і комплексних наукових досліджень прийому порівняння в межах однієї мови, порівняння серед тропів і засобів ідіостилістичних систем залишається недостатньо вивченим актуальним об’єктом перекладознавчих праць.

Сучасні українські дослідження стилістичного прийому порівняння виявляють його структурно-семантичні особливості (О.Ю. Грипас, М.С. Заборна, Ю.А. Маковецька-Гудзь, Л.В. Прокопчук, С.М. Рошко, Н.П. Шаповалова та ін.), концептуальні та функціонально-стилістичні аспекти

(О.Р. Бурдейна, А.П. Романченко, С.В. Цюра, Н.В. Ярова та ін.), фразеологічну усталеність (Л.В. Гайдученко, О.П. Левченко, К.І. Мізін, А.М. Найда, О.В. Шкуран та ін.). Порівняння позиціонується як важлива складова індивідуальних авторських стилів (О.П. Барменкова, Л.В. Голоюх, І.Л. Демчик, О.І. Марчук, Л.І. М'яснянкіна, О.В. Яблонська та ін.) та об'єкт компаративних і перекладознавчих розвідок (О.М. Калустова, О.О. Молчко, І.І. Судук, С.В. Талько та ін.), предмет яких зазвичай складають як структурно-семантичні, так і функціональні особливості компаративних зворотів. Однак проблема полягає в тому, що аналіз порівнянь зазвичай стосується ознак лише цього компаративно-контрастивного прийому, без уваги до наявності в його основі інших стилістичних явищ, які сприяють увиразненню й індивідуалізації авторського стилю. Щонайбільше, порівняння лише “відноситься дослідниками до перехідної стилістичної фігури, що має ознаки метафори, фразеологізму, зіставлення тощо” [1, с. 112].

В автобіографічній кіноповісті “Зачарована Десна” Олександр Довженко наголошує: “Все жило в моїх очах подвійним життям. Все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите” [2, с. 24]. Відтак парадоксальним виглядає те, що навіть у статті, зосередженій на особливостях “моделі універсуму, створеної в кіноповісті Олександра Довженка “Зачарована Десна”, акцентується увага на ліричному світосприйнятті автора, що вплинуло на всі структурні рівні твору” [3, с. 379], однак немає жодного слова про порівняння. Якщо наративно-поетологічні й аксіологічно-образні особливості творів Олександра Довженка знайшли своє висвітлення у працях багатьох дослідників (Ю.Я. Барабаш, І.К. Білодід, М.М. Власов, М.М. Гирич, Л.Ф. Дорошина, Н.І. Іванова, О.С. Кирилюк, Ю.Ф. Кочерган, С.Т. Машенко, Н.О. Медвідь, С.О. Пензова, О.Є. Поляруш, Г.І. Табакова та ін.), то численні порівняння в цьому творі, особливо в плані перекладознавчих розвідок, залишаються недослідженими.

Така обставина суперечить важливості порівнянь у ідіостилі автора, контрастує з великою увагою до компаративних структур у сучасних мовознавчих та літературознавчих дослідженнях, нівелює міжмовні розбіжності та применшує важливість відповідних перекладацьких рішень. Метою статті є проаналізувати відтворення стилістичних явищ в основі порівнянь кіноповісті в англомовному перекладі А.М. Біленка. Об'єкт дослідження становить взаємодія порівняння з іншими стилістичними тропами та прийомами. Предмет – характерні стилістичні відмінності між оригіналом та перекладом у застосуванні прийому порівняння. Наукова новизна полягає у розробці методики перекладознавчого аналізу на основі систематизації стилістичних явищ у взаємодії з компаративними структурами. Такий підхід спрямований виявити функціонально-стилістичні умови й наслідки застосування перекладацьких трансформацій, певною мірою незалежних від типових лексико-граматичних відмінностей між мовами оригіналу й перекладу.

У статті під стилістичним явищем розуміємо стилістичний засіб, прийом, троп. Стилiстичний прийом є способом поєднання засобів (слів, словосполучень, морфем, словоформ) для вираження тропу, який у свою чергу є стилістично родовою фігурою вираження образності та/або увиразнення подібних, суміжних, однотипних, різнорідних чи навіть несумісних ознак. Різноплановість смислотворчих відношень в основних механізмах прийому порівняння – зіставлення й протиставлення – спонукає дослідити взаємодію цього тропу з іншими стилістичними явищами з метою уточнити способи увиразнення й аргументації авторського світобачення та лінгвостилістичну специфіку перекладацьких рішень.

Так, переклад ... *він аж синів увесь від кашлю і ревів, як вовк чи лев* [2, с. 9]. – ... *he coughed himself blue and roared like a lion* [4, с. 4] ніби суперечить свідомій паралелізації (і можливій алегоризації) в кіноповісті двох видів хижаків – автохтонних вовків, які вже “перевелись”, та екзотичних левів, одного з яких було вбито на Десні після

його втечі з клітки мандрівного звіринця. Однак, напевно, саме комбінаторно-смілова специфіка звуконаслідувального дієслова *reviti* спонукала перекладача вилучити компонент порівняння *вовк*: традиційно лев реве, а вовк виє. В іншому випадку звуконаслідування – *Кашель клекотів у нього в грудях, як лава у вулкані, довго і грізно* [2, с. 9] – перекладач застосовує перестановку компонентів, які позначають спосіб дії, ближче до дієслова, щоб умотивувати вибір звуконаслідувального відповідника: *The cough in his chest gurgled long and ominously like lava in a volcano* [4, с. 4].

Унаочнення та уподібнення в образних порівняннях часто відбуваються у взаємодії з механізмами перебільшення або применшення ознак, які увиразнюються. Відповідними тропами є гіпербола та мейозис, наприклад: – *А комарів було! ... Дихати нічим, повірите, та здорові, як ведмеді* [2, с. 44]. – “*And what swarms of mosquitoes there were! ... You simply couldn't breathe, they were big as bears*” [4, с. 26] та *Вовки перевелись, і навіть саме слово “вовк” вважалося вже наче дідовою лайкою: “га, вовк би тебе з'їв”* [2, с. 50]. – *Wolves had become extinct by then, and the word itself was for us no more than part of Grandpa's cussing like: “Oh, may the wolf gobble you up!”* [4, с. 29]. В останньому прикладі простежується і різновид мейозису – літота, яка полягає в запереченні нехарактерної ознаки, з максимальним її применшенням і заміщенням, як і в наступному випадку: – ... *Не старець, чорт його бери, а наче дуб, розбитий громом* [2, с. 32]. – “... *He's not a beggar, damn him, more like an oak tree struck by a thunderbolt*” [4, с. 17]. Стосовно літоти така конкретизація уможливується шляхом антонімічного перекладу: *Він здавався мені величезним паном, не меншим од справника чи судді* [2, с. 59]. – ... *he seemed at least as important as the police superintendent or the judge* [4, с. 35]. Додавання компонентів (*for us no more than, more, as important as* тощо) у перекладі конкретизує напрямок і мету акцентування ознак – применшення, перебільшення, зрівнювання.

Відмінності в перекладі універсальних (не етноспецифічних) алюзій можуть видатися дещо

парадоксальними. Однак перший із наступних прикладів доречно відтворює лінгвокультурологічні розбіжності (змій → дракон): ... *притискав до стерні, мов Георгій Побідоносець змія* [2, с. 43]. – ... *pinning him to the stubble like St. George the dragon* [4, с. 26]. Водночас варто зауважити недоречність калькування еліптичної структури *Георгій Побідоносець змія* → *St. George the dragon*, оскільки переклад сприймається як Святий Георгій на прізвисько Дракон (якщо не дракон на ім'я Святий Георгій, на кшталт Sebastian the crab, Mrs. Potts the teapot тощо). Наступний приклад підкреслює суміжність фігур порівняння й метафори та довершує образ: *почувався* → *був Васко да Гамою*; тобто замість механізму зіставлення застосовується механізм отождоження, що перетворює алюзію на антономазію: *Він почував себе спасителем потопляючих, героєм-мореплавателем, Васко да Гамою* [2, с. 34]. – *He was a savior from the flood, a hero-seafarer, a Vasco da Gama* [4, с. 19].

Іронізування в кіноповісті зазвичай поєднується з унаочненням і уподібненням. Певним чином нівелюючи емоційні відмінності в тональності тексту, перекладач схильний вилучати або нейтрально перефразувати іронічні компоненти: *Борода в нього була, як і в нашого діда, зовсім уже сива, тільки посередині, там, де був рот, неначе ткнуло щось рудим квачем* [2, с. 20]. – *His beard, just like Grandpa's, was all white except for a daub of red around the mouth* [4, с. 10]; ... *було ще намальовано щось на зразок виставки чи преїскуранта кар за гріхи* [2, с. 14]. – ... *there was something like a pictorial register or list of punishments for the sins that had been committed* [4, с. 7].

Образний паралелізм поєднує порівняння з метафорою: *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12]. – *On the least pretext the curses would flow from her mouth in an unending stream like verse from a poet inspired* [4, с. 6]. Досить цікавим є рішення перекладача застосувати інверсію (змінити порядок

слів) у словосполученні *poet inspired*, що надало прикінцевій фразі – якраз порівнянню *like verse from a poet inspired* – влучної ритмомелодійності.

Однак зміна порядку слів може навпаки завести влучності перекладу, що й спостерігаємо у прикладі *Вони справді виспівали всі свої пісні за маленький свій вік, ніби віщуючи коротку свою мить* [2, с. 25]. – *Indeed, they had filled their early years with songs, probably guessing they had not much time* [4, с. 13–14]. Порядок слів ... *виспівали... маленький свій вік, ... віщуючи... коротку свою мить* виявляє символічний паралелізм: *співати – віщувати* (життя – смерть). Переклад цього речення поступається оригіналу у виборі як структури, так і її наповнення (... *had filled... with songs, ... guessing... time*). Загалом варто зауважити, що стилістичними характеристиками порівняння в цьому прикладі є евфемізація смерті за допомогою антонімії та синекдохи: позначення цілого відбувається найменуванням частини – життя коротка мить.

Контрастивність у взаємодії з порівнянням проявляється також в оксюмороні й антитезі. Перший троп ґрунтується на поєднанні семантично несумісних, протилежних ознак (наприклад: дід, зовсім як маленький): ... *він аж синів увесь від кашлю..., закарлючуючи догори ноги, зовсім як маленький* [2, с. 9]. – ... *he coughed himself blue..., kicking his feet in the air just like a small baby* [4, с. 4]. Переклад конкретизує підґрунтя несумісності: літній чоловік – як мала дитина (малий за віком). У свою чергу антитеза поєднує в собі антонімію та паралелізм, часто з використанням повтору для виразнення паралелізму: ... *не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – ... *the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this power* [4, с. 13]. Перекладач конкретизує детермінантну семантику причини (*якщо* → *because*) та застосовує модуляцію, яка є метонімічно суміжною до оригіналу й по-своєму виражає літоту (*не злякав* → *no longer has this power*). Однак переклад вже не містить повтору, який є значною мірою характерним для оригіналу.

Загалом А. Біленко зберігає лексичний повтор в контексті порівнянь вибірково. В перекладі спостерігаються три варіанти відтворення трьох типів для оригіналу видів повтору – простого, анафори й епіфори: 1) уникнення: –... *Щоб ти зів'яв був, невігласе, як ота морковочка зів'яла від твоїх каторжних рук!* [2, с. 12]. – “... *May you wilt, you brat, like those carrots which your filthy hands tore out!*” [4, с. 5]; 2) зміна порядку слів: *Кров лилася з них казанами. ... кров, кажу ж бо, лилася з них відрами, казанами* [2, с. 43]. – *In my mind's eye I could see the blood flowing in streams... as I said, rivers of blood would flow* [4, с. 25]; 3) збереження: *Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім поволі звик, як солдат на війні звекає до грому гармат* [2, с. 14]. – *At first I simply shuddered at the very sight of this picture, but eventually I got used to it like a soldier in battle gets used to the thunder of guns* [4, с. 7].

Ще одним стилістичним прийомом, в якому проявляється схильність О. Довженка до порівнянь, є градація: *Він не ловив линів у озерах ні волоком, ні топчійкою, а якось неначе брав їх з води прямо руками, як китайський фокусник. Вони ніби самі пливли до його рук* [2, с. 9]. – *He fished in the lake without a dragnet or a trammel net. He scooped them right out of the water with his bare hands like a Chinese magician. It was as though they swam right into his fingers* [4, с. 4]. У зазначеному перекладі стиль А. Біленка спостерігається у рішенні вилучити надлишкове порівняння, конкретизувати спосіб дії (*неначе брав* → *scooped*) та надати синонімічну заміну (пор.: ... *руками... рук* → ... *hands... fingers*).

Помітним стилістичним явищем, яке також проявляється у взаємодії з прийомом порівняння, є в кіноповісті прийом фольклоризації. Так, етнізація в основі досліджуваних порівнянь стосується словосполучень *стойти як укопаний* [2, с. 8], *слухав як заворожений* [2, с. 13], *знала як облупленого* [2, с. 48], *шепочу, як зачарований* [2, с. 50]. Перекладач застосовує лексико-семантичну заміну (*standing there like a brick wall* [4, с. 4], *knew the ins and outs of...* [4, с. 28]) та вилучає порівнян-

ня (*listened spellbound* [4, с. 6], *whispered spellbound* [4, с. 30]), керуючись ступенем етноспецифічної ідіоматичності та наявністю усталених відповідників. Ідеться також про контекстуалізування міфологічного образу домовика: ... *її став часто по ночах душити домовик. ... кажуть, ... схожий був на вивернутий чорним хутром угору кожух* [2, с. 17]. – ... *at nights the hobgoblin choked her more frequently. ... They said that he... looked like a black sheepskin coat turned inside out* [4, с. 9]. І понад усе, численні прокльони прабабусі по відношенню до малого Сашка й усіх навколо виглядали б парадоксально, якби не їх умотиваність пристрасною схильністю до поетичної народної творчості. Звідси й порівняння *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12] та ... *баба почала творити про мене пісню [прокльони], виспівуючи її, як колядку* [2, с. 18], а також численні випадки використання зменшено-пестливих суфіксів, які в перекладі до певної міри компенсуються прикметником *little*: –... *Як повисмикував він з сирої землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й сугтавчики...* [2, с. 13]. – “... *Our merciful Lady, twist and pluck out his little hands and feet just like he plucked those carrots out of the damp ground, and break his little fingers and joints...*” [4, с. 6]. Паралелізм, повтор і градація в зазначеному порівнянні також є типовими стилістичними елементами фольклорного тексту.

Двома очевидними стилістичними уподобаннями перекладача на граматичному рівні є: 1) вживання морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення. *І все життя їх було скорботним, як життя древніх* [2, с. 61]. – *Their whole life was sorrowful like that of primitive man* [4, с. 36]; ... *не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – ... *the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this*

power [4, с. 13] та 2) невикористання форм так званого теперішнього історичного часу: ... *чую – щось твориться у хаті незвичайне, мов у казці* [2, с. 29]. – *I heard strange things happening in the house, as if I were in a fairy tale* [4, с. 15]; – *Таму, гляньте – лев, – шепочу я батькові, як зачарований* [2, с. 50]. – “*Pa, look, a lion,*” *I whispered to Father, spellbound* [4, с. 30].

Проведений аналіз зумовлює відповідні висновки. Увага до взаємодії порівняння з іншими стилістичними прийомами виявила в матеріалі дослідження такі стилістичні явища, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор (простий, анафора, епіфора), паралелізм, градація, фольклоризація (зокрема використання стійких порівнянь, міфобразу, зменшено-пестливих суфіксів), а також теперішній історичний час.

У перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія (для ритмомелодійності), хіазм (перехресний повтор) та морфологічна транспозиція у вживанні морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення. Анатолій Біленко уникає надмірних повторів та форм теперішнього історичного часу, а також схильний застосовувати додавання компонентів, антонімічний переклад та лексико-семантичні заміни з метою конкретизувати смисл порівняння.

Проведений аналіз виявив умотиваність основних трансформацій у перекладі порівнянь. Вилучення авторських нюансів у зазначенні образів та нейтралізація емоційно-експресивних компонентів оповіді нівелюють специфічні ознаки авторського стилю в іншомовному тексті. Проте осмислені лексико-граматичні та стилістичні компенсації засвідчують лінгвостилістичну якість перекладу.

Зіставний аналіз різних перекладів одного художнього твору з метою виявити особливості перекладацьких рішень щодо окремих лінгвостилістичних аспектів залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко К.П. Використання прийому порівняння в процесі формування іншомовної компетенції у студентів неспеціальних факультетів / К.П. Бабенко // Вісник Запоріж. нац. ун-ту. Сер. Педагогічні науки. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2012. – № (17). – С. 112–116.
2. Довженко О. Зачарована Десна : [кіноповість] / Олександр Довженко. – К. : Вид-во “Молодь”, 1976. – 62 с.
3. Табакова Г.І. Лірична модель універсуму Олександра Довженка: етнічний вимір (на матеріалі “Зачарованої Десни”) / Г.І. Табакова // Літературознавчі студії : зб. наук. праць. – Вип. 29. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – С. 379–384.
4. Dovzhenko O. The Enchanted Desna [Електронний ресурс] / Oleksandr Dovzhenko ; transl. by Anatole Bilenko. – [Kyiv : Dnipro, 1982] // The Electronic Library of Ukrainian literature. Electronic reprint by Maxim Tarnawsky, 2005. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/Dovzhenko/Enchanted-Desna.pdf>.